

لالایی ها در فرهنگ مردم خراسان جنوبی

مورد مطالعه بافت قدیم بیرجند

اصغر عسکری خانقاه^۱

آتوسا افسر^۲

چکیده

کودکان سرمایه های ارزشمند یک جامعه به حساب می آیند. مادران اولین باغبان این گلها می باشند. مادرانی که در دل سینه خود رازها و نگفته هایی دارند. لالایی ها نغمه هایی هستند که مادران گاهی برای سبک کردن روح خود، گاهی برای آرام نمودن فرزند خویش و بعضی مواقع رساندن پیام و خواسته ی خود به طور غیرمستقیم به همسرشان به صورت ابیاتی کوتاه و صوتی زیبا و دلنشین می خوانند. این سخنان شنیدنی هر چند که ساده بیان شده اند اما در خود ساختاری دارند که در این پژوهش درون مایه ی آنها بررسی می شود. لالایی ها دارای مضامین و درون مایه های متفاوتی می باشند که با بررسی هر کدام از آنها می توان به نمونه های فرهنگی خاصی پی برد. موضوع این پژوهش، لالایی ها در فرهنگ مردم خراسان جنوبی در حوزه مطالعاتی بافت قدیم شهر بیرجند می باشد. بافت قدیم این شهر، شامل خیابان های مطهری و منتظری است که از لحاظ مساحت ۹۰۷۲۳۴/۶۲ متر از سطح شهر را در بر گرفته و بالغ بر ۲۶۹۴ نفر جمعیت دارد. از این تعداد جمعیت، حدود ۴۵۶۱ نفر را زنان و دختران تشکیل می دهد. دلیل انتخاب بافت قدیم این است که لالایی بخشی از ترانه های پارسی میانه و ماندگار و کهن ایرانی می باشد که ریشه در گذشته های دور دارد. مادران امروزه کمتر از این آواز جهت خوابانیدن کودکان خویش استفاده می کنند، در نتیجه برای جمع آوری، ثبت و ضبط این لالایی ها، باید به سراغ مادران و مادر بزرگانی می رفتیم که نسبت به ترانه های فرهنگ عامه قدیم این شهر آشنایی بیشتری داشتند. جهت ارائه چارچوب نظری مناسب برای این پژوهش، از دو مکتب ساختارگرایی با نظریه پردازی به نام ولادیمیر پراپ و فرهنگ و شخصیت با نظریه پرداز معروف آن روت بندکیت استفاده شده است. روشی که بر مبنای آن پژوهش پیش رفته است، مردم شناسی ژرفانگر همراه با مشاهده مستقیم و با حضور پژوهشگر در میدان تحقیق می باشد. در پایان تحلیل لالایی ها به این نتیجه می رسیم که لالایی ها مانند سایر

^۱ استادیار مردم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

^۲ کارشناس ارشد مردم شناسی، نویسنده مسؤل. www.amirkrosh68@yahoo.com

ترانه ها و قصه های کودکان با برخورداری از ظرفیت های فرهنگی ویژه نهفته و تعبیه شده در آنها، نقش بسزایی در اجتماعی کردن افراد جامعه بر عهده دارند. در لالایی ها الگوها و ارزش های مادران ساکن در بیرجند، مادری که بزرگ شده کویر است به وضوح دیده می شود. در واقع، می توان گفت که این مادران روایت کننده تمامی سنت ها، آیین ها و هویت فرهنگی و قومی خویش هستند و با خواندن لالایی ها و انتقال آن به نسل های بعدی حافظ این فرهنگ بومی خواهند بود.

واژگان کلیدی: فرهنگ، ادبیات شفاهی، لالایی، گاهواره.

مقدمه

ترانه های محلی یا فولکلوریک^۳ بر احساس و عاطفه خواننده آنها متکی است. این ترانه ها نشأت گرفته از یک واقعیت اجتماعی نهفته در روابط انسانی در جوامع روستایی و شهری هستند. «ترانه های ملی ایران از نظر ملودی بسیار غنی و پر مایه است که از این نظر یکی از غنی ترین، زیباترین و متنوع ترین ترانه های فولکلوریک دنیا هستند. ترانه های عامیانه که نشانه طرز تفکر، تمدن و فرهنگ کشور هستند سینه به سینه نقل شده و از نسلی به نسل دیگر می رسد و آئینه تمام نمای افکار و اندیشه های مردمی اند که خود خالق و آفریننده آن به شمار می روند. این ترانه ها که از وضع اجتماعی، طرز تفکر، نوع زندگی و طبیعت زندگی آنها سرچشمه و الهام گرفته اند با گویش ها و لهجه های مختلف در سرزمین وسیع ایران وجود دارند، یکی از غنی ترین منابع فرهنگی ایران به شمار می آیند» (گلشن فومنی، ۶۸۳۱: ۶۱۲). نخستین و یکی از مهم ترین ترانه های عامیانه لالایی ها هستند. «لالایی ها یکی از شایع ترین و در عین حال دیرپاترین بخش ترانه های کودکان در فرهنگ عامه می باشند. قدمت این نخستین آوازی که به گوش بچه می خورد به زمان های بسیار دور می رسد. به قول یکی از نویسندگان، نه مسأله ای تاریخی بلکه معمای باستان شناختی دارد. از این نغمه خواب کردن در فرهنگ های ملل گوناگون همچون لالایی، لای لای، لالا، لالای، لولو، نی نا، نانا، بوبو، دودو و... یاد شده است. لالا مفهومی قریب به دایه و مربی کودک عنوان شده است» (پناهی سمنانی، ۶۷۳۱: ۶۷۱).

این مسأله از آن حیث مورد توجه قرار می‌گیرد که وجوه مختلف فرهنگ را در لابه لای ابیات لالایی‌ها اخراج کند. «لالایی‌ها بخش قابل توجهی از ترانه‌ها را تشکیل می‌دهند که با طبیعت و زندگی مردم پیوندی عمیق یافته و در عین حال، نشان دهنده ابعاد مختلف فرهنگ جوامع می‌باشد. گستردگی این ابعاد در ترانه‌های ملی سرزمین ما ضرورت گردآوری، طبقه‌بندی و معرفی آنها را ایجاب می‌نماید که پژوهشگران عرصه فرهنگ مردم و نیز مردم‌شناسان آنان را مورد توجه قرار داده‌اند» (جمالی، ۱۸۳۱: ۹). لالایی تزریق روح ایثار و از خود گذشتگی و استحکام ریشه‌های عاطفی در کودک است. از این رو، ارتباط سالم و قوی مادران با فرزندان خردسال خود به هر طریق که انجام پذیرد می‌تواند آینده روشنی در این حوزه را ترسیم کند. «ترانه‌های عامیانه را می‌توان به آسانی از حیث مضمون، سبک و روحیه‌گوینده از سایر آثار موسیقی یا شعری تشخیص داد. ساختمان آنها فوق‌العاده ساده است و از لحاظ موسیقی فقط برای آواز یک صدایی به کار می‌رود. در این هنر ابتدایی هماهنگی بین موسیقی و آواز به کلی وجود ندارد، وزن‌های آن مختلف می‌باشد، برخی از آوازها آهنگ‌های آزاد دارد، اغلب ناقص و به میل خواننده کوتاه و بلند می‌شود، بعضی دیگر بر عکس دارای وزن معین و ساختمان کامل می‌باشند» (هدایت، ۸۷۳۱: ۶۰۲). کودکان زمانی که در گهواره هستند نسبت به موسیقی عکس‌العمل بدنی نشان می‌دهند پس صدای مادر برایشان نه تنها مایه آرامش است بلکه به نوعی سبب کنش و واکنش بین مادر و فرزندش می‌شود. در نهایت «این لالایی‌ها با آهنگ آرام و غمگینانه خود، قالبی برای بیان احساسات زنانه به شمار می‌آیند و نه تنها باعث انتقال فرهنگ شفاهی به فرزندان خویش می‌شوند که اختصاص به سن و جنس خاصی هم ندارند و در تمامی مراحل مختلف سنی این امر انجام می‌شود» (وجدانی، ۲۸۳۱: ۷۰۹). در تبیین مسأله‌ی تحقیق اشاره شد که به چه دلیل لالایی‌های مادران بیرجند به یک مسأله تبدیل گشته و بررسی آن چه اهمیتی دارد. سپس به پیشینه می‌رسیم که اشاره‌ای به کتب، مقالات و پایان‌نامه‌ها شده است. در این پژوهش سعی بر آن شده با رعایت کلیه اصول، گوشه‌ای از فرهنگ بومی مردم خراسان جنوبی به ویژه بیرجند را نشان دهد که این امر با توجه به خرده فرهنگ‌ها، بررسی موسیقی در لالایی‌ها و با تکیه بر اهمیت و نقش موقعیت جغرافیایی استان، در انتهای این متن صورت گرفته که برای بررسی تمامی موارد از روش مشاهده مشارکتی با تکیه بر اسناد کتابخانه‌ای و ثبت و ضبط مشاهدات استفاده شده است. چارچوب نظری به کار رفته بر پایه دو مکتب ساختارگرایی و فرهنگ و شخصیت می‌باشد. بدین منظور در مکتب ساختارگرایی که هدف اصلی آن بررسی روابط متقابل میان اجزای سازه‌ای یک شیء یا موضوع فرهنگ عامه است از نظریه ریخت‌شناسی قصه‌های پریان ولادیمیر پراپ^۴ استفاده شده است. پراپ در ریخت

---

^۴ .Vladimir propp

شناسی قصه های پریان برآنست که به توصیف قصه های عامیانه بر اساس اجزای سازه های آنها و روابط متقابل این سازه ها با یکدیگر و با کل قصه بپردازد. در نتیجه، چاره ای برای او نمی ماند جز آن که اول این اجزای سازه ها را جدا و تعریف کند. پراپ کوچکترین جز سازه های قصه های پریان را خویشکاری می نامد و خویشکاری به عمل و کار یک شخصیت از نقطه نظر اهمیتش در پیشبرد قصه تعریف می کند (پراپ، ۱۳۶۸: ۸). لالایی ها از لحاظ ساختار همانند قصه ها می باشند. از این رو، در این پژوهش نیز در راستای اهداف این نظریه لالایی ها و موضوعاتش تعریف شده اند.

دومین نظریه ی تعریف شده در این پژوهش مربوط به مکتب فرهنگ و شخصیت بوده و صاحب نظر آن روت بندکیت^۵ می باشد که وی نیز بر عناوینی به نام های نمونه های فرهنگی و شخصیتی اشاره دارد و معتقد است که شخصیت فردی اعضای وابسته به یک فرهنگ نشانگر الگوی کوچکتی است که بیشتر ویژگی های الگوی بزرگتر و کلی تر فرهنگ جامعه را نشان می دهد.

لالایی ها از نظر مضمون به موارد زیر تقسیم می شوند:

معرفی گل های بیرجند، سوغات و محصولات بیرجند، اسطوره نمایی و طبیعت، عناصر غیرطبیعی و تخیلی، فقر و تنگ دستی، به سفر رفتن و برگشتن همسر، باورهای دینی، مکتب و درس خواندن، مهر و محبت مادری، طلب سلامتی و آرامش، نارضایتی از زندگی و ناروایی همسر، شکر، شادی و آرزو، پوشش و زیورآلات و روابط خویشاوندی. در تحلیل این لالایی ها، بسیاری دارای ریشه و اساس بودند اما در بین آنها بعضی از قافیه ها و کلمات صرفاً جهت خوش آوایی به کار می رفتند.

بخشی که برای نشان دادن مهربانی و محبت، عشق و جان نثاری مادران سرزمین مان، کوچک و محدود است اما برای رسیدن به اهداف این پژوهش امری ضروری است. لالایی ها دارای مفاهیم ساده و متأثر از طبیعت و محیط پیرامون می باشند. جنبه عاطفی و روانی لالایی ها پر رنگ بوده و تا اندازه زیادی در ایجاد و استمرار ارتباط میان کودک و مادر در محیط اجتماعی بسیار متنوع و گوناگون می باشد. مادران در درون لالایی ها به بیان گلایه ها، دردها، شکایت از فراق و جدایی، ناملايمات روزگار، سختی معیشت، دوری همسر و فرزند، گلایه

---

^۵ . Ruth benedict

از بی وفایی، فقر و تنگ دستی، غریبی و غم غربت، آرزوها و آمال، سلامتی و تندرستی فرزند، ازدواج و رسیدن به جاه و مقام، علم و دانش، دعاکردن و قربان صدقه رفتن و تشبیه فرزند به مصادیق زیبایی و ... می پردازند.

بیان مسأله

شعر و موسیقی ابتدایی همچون سایر هنرها، زاده ی کار و بخشی از زندگی تولیدی می باشد. ترانه های محلی نیز از روح مردم و از فرهنگ عامه سرچشمه می گیرند. در این پژوهش سعی بر آن است که فرهنگ، باورها و اعتقادات مردم را از لابه لای لالایی های استان خراسان جنوبی و به ویژه شهرستان بیرجند استخراج کرده و به نتیجه مطلوبی برسد. انواع ترانه تا آنجا که مربوط به موضوع این پژوهش می گردد به شرح زیر می باشد:

«ترانه های بومی (آوازاها)، دوبیتی ها، غزل خوانی، لالایی ها و تصنیف. لالایی آوازی است که مادران و دایگان برای خوابانیدن کودک می خوانند و وزن و آهنگ آن در همه جا تقریباً یکسان است» (رضایی، ۱۳۸۱: ۴۹۵). لالا یا لالایی که در ابتدا صرفاً به صورت صوت و آوای تنها بوده هم چون کشیدن حرف م... به کرات و یا آی... سپس کلمات و جملات به آنها اضافه شده؛ نخستین آوازی است که کودک می شنود. نحوه بزرگ شدن کودکان و شیوه تربیتی به کار رفته توسط مادران را می توان از لابه لای لالایی ها استخراج نموده و تحلیل کرد. "لالا" در زبان کودکان به معنی خواب است و وجه تسمیه این نوع آواز به لالایی همین است. لالایی را بسیاری از شعرا و ادیبان در گروه دوبیتی ها قرار می دهند. دوبیتی در گویش بیرجندی نمونه های فراوان و دلنشین دارد. «شمار ابیات این نوع شعر غنایی و عاشقانه و گاه عارفانه دو تا می باشد ولی در اشعار محلی بیرجند گاه از این فراتر می رود و شمار ابیات آن به سه یا چهار بیت و به غزل نزدیک می شود» (زعفرانلو، ۲۸۳۱: ۸۵).

پیشینه پژوهش

در خصوص لالایی های استان خراسان جنوبی و به ویژه شهرستان بیرجند منبع پایان نامه ای وجود نداشت اما چهار منبع پایان نامه ای دیگر طی بررسی ها بدست آمد که به صورت مختصر به آنها اشاره می شود.

- پایان نامه با عنوان "تکرار و تقابل در لالایی های فارسی: تبیین زبان شناختی گرایش های زیباشناختی کودک"، نگارش توسط احمدرضا واسوکلومی، دانشجوی کارشناسی ارشد در زبان شناسی همگانی، استاد راهنما دکتر علی محمد حق شناس.

ابتدا در خصوص ادبیات شفاهی تعریفی ارائه شده و سپس لالایی را بخشی از فرهنگ عامه ادبی می داند. فرهنگ عامه ادبی، آن بخش از فرهنگ یا دانش عامه که سینه به سینه و نسل به نسل انتقال یافته و در بستر کلام جاری است را گویند که خود شامل انواع مختلفی است. سپس در فصول بعدی به تکرار و تقابل در لالایی ها اشاره شده و فرایندهایی که در آنها نقش دارند را ذکر کرده است. این فرایندها عبارتند از فرایند مادی، فرایند ذهنی، فرایند رابطه ای و سایر فرایندهای رفتاری، کلامی، وجودی و در آخر فرانش میاں فردی.

- پایان نامه با عنوان "روابط مفهومی در لالایی های کردی"، نگارش توسط فرح همایون روز، استاد راهنما دکتر افراشی.

از این پایان نامه بیشتر جهت تعریفی که از واژه لالا ارائه شده بود، استفاده شد زیرا که این پایان نامه چون در رشته ی زبان شناسی همگانی بود مطالب آن در خصوص آوانگاری و لهجه و گویش لغات کردی به کار رفته در لالایی ها بود.

- پایان نامه با عنوان "بررسی مردم شناختی اشعار فولکوریک (ترانه های محلی) شهرستان کاشمر"، نگارش توسط محمد قرقانی. استاد راهنما، دکتر محمد همایون سپهر.

پژوهشگر در پی بررسی فرهنگ و آداب و رسوم، اعتقادات و باورها، اقتصاد و خویشاوندی در بین اشعار محلی و ترانه های شهرستان کاشمر می باشد. به عبارتی هدف ایشان تلاش در شناساندن خویشتن فرهنگی زادگاه خویش و دستیابی به گذشته های فرهنگی مردم منطقه، کمک به بقاء، تداوم و انتقال عناصر فرهنگی به نسل های بعدی از طریق ثبت اشعار ترانه های محلی، با روش نمونه گیری تصادفی منظم است. محقق در فصل شانزدهم صفحات ۱۶۱ تا ۱۶۶ اشاره به لالایی ها و کارکردهای آنان داشته و چند نمونه لالایی هم ذکر کرده است. ایشان معتقدند که از مضمون لالایی ها چنین استنباط می شود که زن همیشه تنهاست و شانه ای به عنوان تکیه گاه برای گریستن می خواهد و این باز از خواص جامعه مرد سالاری است.

- پایان نامه با عنوان "بررسی مردم شناختی زن در گستره ترانه های عامیانه مازندران (مطالعه موردی روستای پهنه کلا)"، نگارش توسط افخم محمد نژاد، استاد راهنما، دکتر اصغر عسکری خانقاه.

پژوهشگر بر این اعتقاد است که ادب عامه منبع سرشاری است از اعتقادات، باورها، آداب و رسوم، طرز تلقی مردم و در برگیرنده عناصر فرهنگی و بازتابی است از رفتارهای توده های مردمی، به همین جهت منبع ارزشمندی است که می توان با تحلیل بر روی آن، نقش زنان را در عرصه های مختلف زندگی مورد بررسی قرار داد. انتخاب بخشی از ادب عامه (ترانه ها) می تواند بیانگر نقش زنان نسبت به استعداد و توانایی های خودشان باشد و از سوی دیگر، نشان دهنده افکار و طرز تلقی جامعه نسبت به این گروه است. در خصوص لالایی ها فصل پنجم این پژوهش، لالایی ها را خنیاگری زنان در ایران و ریشه در اعصار گذشته تعریف کرده و نمونه بارز آن را چامه در عهد بهرام گور که از آوازه های حماسی زنان می باشد، ذکر کرده است.

کتاب های استفاده شده در ارتباط با لالایی های مادران:

- کتاب ابراهیم جمالی با عنوان "لالایی ها در فرهنگ مردم ایران"، کتاب حاضر پژوهشی در باب کلیه ی لالایی های موجود در ایران است. نویسنده به کارکردهای لالایی ها، ساختار معنایی و مضمون لالایی ها، عناصر تشکیل دهنده لالایی ها، نقش لالایی ها در فرآیند اجتماعی شدن، پیشینه گردآوری و ضرورت بررسی آنها، اشاراتی کوتاه و مختصر اما مفید داشته است. در زمینه لالایی های استان خراسان جنوبی نیز به سه لالایی اشاره شده است. در مجموع نویسنده معتقد است که لالایی ها مانند دیگر انواع ترانه، آیینه تمام نمای بسیاری از تحولات اجتماعی هستند که بسیاری از آمال و آرزوهای افراد جامعه و بالاخص مادران در آنها انعکاس پیدا کرده است.

- محمد هادی محمدی - زهره قایینی، کتاب: ادبیات کودکان ایران (جلد اول)، کتاب حاضر جلد اول آن مختص به ادبیات شفاهی و سایر جلدها، قصه ها، افسانه ها و غیره می پردازد. این کتاب در فصل پنجم حدود ده صفحه را به لالایی ها اختصاص داده است. در این کتاب توضیحات بسیار مفید و جالبی در خصوص تاریخچه لالایی ها، اثرات خواندن لالایی در کودک و نحوه اجرای لالایی، همراه با لالایی های کرمانی، بیرجندی، تهرانی، شیرازی قابل مشاهده می باشد. نویسندگان لالایی را گونه ای از ادبیات کودکان و از جنس ادبیات موقعیتی می دانند. آنها معتقدند که ننو یا گهواره بهترین ابزار نگهداری کودک در زمانی که بشر پی برد که باید از گزند حشرات و جانوران آزاردهنده، سرمای خاک و سنگ ایمن نگه دارد بوده است.

- احمد پناهی سمنانی، کتاب "ترانه و ترانه سرایی در ایران"، این کتاب نگاهی دارد به سیر تحولی ترانه و ترانه سرایی در ایران که ضمن بیان تحولات ترانه های عامیانه در ایران، اشاراتی به لالایی ها نیز دارد. به گفته نویسنده لالایی ها یکی از شایع ترین و در عین حال دیرپاترین بخش ترانه ای کودکان در فرهنگ عامه هستند.

نویسنده در صفحه ۸۷۱ کتاب آورده است که ویلیام بارت^۶ آهنگساز سده ۱۶ انگلستان نخستین کسی بود که به تصنیف لالایی ها به صورت علمی پرداخت. سمنانی یکی از ویژگی های مهم و ارزشمند لالایی ها را عامل ارتجال و بدیهه گویی در مضمون، وزن، قافیه و الفاظ می داند.

- محمد باقر نجف زاده بارفروش، کتاب "لالایی های ایرانی"، کتاب حاضر بیشتر اشاراتی به مضامین لالایی ها دارد و سپس لالایی های موجود در سراسر ایران (البته نه به طور کامل و جامع) را گردآوری کرده است. نویسنده معتقد است که لالایی ها اغلب توسط مادرانی روستایی و بخشی شهری خوانده می شدند و هرچه دامنه حضور و نفوذ تمدن شهری در روستاها گسترش می یابد و بیشتر و بیشتر می شود رفته رفته حضور و لالایی ها رنگ باخته و رو به خاموشی و فراموشی سپرده می شود.

صادق همایونی، "زنان و سروده هایشان در گستره فرهنگ ایران زمین"، این کتاب ویژگی های ترانه های سروده شده توسط زنان را بیان می کند. این ترانه ها از ترانه ی کار در هنگام کشت برنج و چای یا بافتن قالی تا هنگام بازی با کودک، نوحه و ملودی های زنانه و لالایی ها را شامل می شوند. نویسنده به صورت جامع و مفید ویژگی های لالایی ها را آورده است که در ذیل به آنها اشاره می شود: سادگی بافت شعری و زبانی؛ پیوستگی و گره خوردگی با نوا و آهنگ؛ در آمیخته بودن با وضعیت طبیعی و اقلیمی منطقیهای؛ شاعرانه بودن؛ انعکاسی از ناله ها و شکوه و شکایت ها؛ زمزمه گر عشق ها، شوق ها، امیدها و آرزوها؛ مأمنی برای توسل و دعا؛ پیوند چهره اسطوره ای حضرت علی (ع)؛ نذر و قربانی؛ همراه بودن با شوخی، طعنه، گله و شکوه های مطبوع؛ آشنایی با محیط و خطرات محیطی؛ شور و شوق انتظار شوی؛ لولو در لالایی ها؛ تجمل گرایی که همان به کارگیری از پارچه های مخصوص و زیورآلات جهت قنطاق بچه یا تزیین گهواره را شامل می شود. نویسنده برای هرکدام از لالایی های فوق مثال هایی نیز ذکر می کند.

در جهت پیشبرد اهداف این پژوهش زیر هرچند خلاصه استفاده شده است:

الف) صادق هدایت "فرهنگ عامیانه مردم ایران"، که توضیحات کامل و مفیدی در باب فرهنگ مردم سرتاسر ایران و انجام کلیه ی رسوم و نیز ادبیات عامه همراه با قصه ها و افسانه ها داده است.

---

^۶ . William bart

ب) سید علی میرنیا، "نگاهی به فرهنگ عامه مردم خراسان"، که در مورد فرهنگ عامه و رسوم و باورهای مردم خراسان توضیحات کاملی داده است و رو به خاموشی و فراموشی سپرده می شود.

نمایی کلی از بافت قدیم بیرجند. افسر. ۱۳۸۹/۱۱/۱۳. ساعت ۱۴:۴۵

چارچوب نظری

نظریه های اجتماعی در پاسخ به پرسش ها یا معماهایی درباره چرایی رفتار مردم و نحوه سازمان یافتگی زندگی اجتماعی آنان می باشند. «نقش اساسی نظریه در این است که پژوهش را در یک جهت بازرسی سوق دهد. هر چند نحوه های علم تغییر می کند اما به ما اجازه شناخت واقعه ها را می دهند. نظریه دارای ارزشی اکتشافی است» (عسکری خانقاه، ۱۹۳۱: ۱۸).

چارچوب نظری به کار رفته در این پژوهش وابسته و زیرمجموعه ی نظریات مکتب ساختارگرایی و فرهنگ و شخصیت هستند. «مکتب ساختارگرایی یکی از مکاتب نظری انسان شناسی است که نمونه ای متفاوتی از آن وجود داشته اما آن را عمدتاً به ساختار- کارکردگرایی (یا کارکردگرایی ساختاری) در انسان شناسی اجتماعی بریتانیا و ساختارگرایی انسان شناسی فرانسه تقسیم می کنند» (فکوهی، ۸۸۳۱: ۱۷۱). ساختارگرایی را می توان راهی برای شناخت و تفکیک واقعیت ها از هم دانست، هرچه قدر که کارکردگرایی یک مکتب، جزئی نگر می باشد مکتب ساختارگرایی با یک نظام ساختمند، اجزا و روابط آن روبرو است. «واژه ساختار (erutcurtS) از ریشه لاتین ereurtS یعنی "ساختن" از قرن پانزده وارد زبان انگلیسی شد» (همان: ۲۷۱). این مفهوم هم

شامل ساختار درونی است و هم برونی که در آن ساختار درونی بر خلاف ساختار برونی قابل مشاهده نیست. در راستای این نظریه یکی از افراد بنام "ولادیمیر پراپ" می باشد که انسان شناسی ساختارگرا است. پراپ در آوریل ۹۵۸۱ در شهر سن پترزبورگ در یک خانواده آلمانی بدنیا آمد. نخستین کتاب وی در ۸۲۹۱م. با نام "ریخت شناسی قصه های پریان" به چاپ رسید. ریخت شناسی (مورفولوژی) از واژه ی یونانی ehproM به معنای شکل، قالب و هیئت و واژه sogOL به معنای شناخت، علم و منطق ترکیب یافته است. اما منظور از ریخت شناسی قصه چیست؟ ریخت شناسی این قصه ها برای توصیف آنها بر پایه ی اجزای سازه های آنان و همبستگی این سازه ها با یکدیگر و بر کل قصه است (پراپ، ۸۶۳۱: ۹۴).

با توجه به این که قصه و لالایی از جمله ادبیات شفاهی کودکان هستند می توان پلان لالایی را مانند پلان قصه شرح داد. پراپ (۸۶۳۱: ۱۶-۲۶) می گوید: «که در یک قصه اغلب کارهای مشابه به شخصیت های مختلف نسبت داده می شود و قصه ها را باید بر اساس خویشکاری مطالعه نمود. خویشکاری یعنی عمل شخصیتی از اشخاص قصه که از نقطه نظر اهمیتی که در جریان عملیات قصه دارد تعریف می شود، آنها سازه های بنیادی یک قصه اند. بررسی یک قصه باید به صورت استقرائی انجام گیرد، یعنی باید از موادی که در دسترس است شروع کرد و به نتایج رسید، اما نحوه ی عرضه می تواند عکس این باشد، زیرا اگر خواننده از پیش بر مبادی کلی واقف باشد آسان تر می تواند تحول و بسط مباحث را دنبال کند.» همان طور که قبلاً هم گفته شد از نظر پراپ هر قصه با یک صحنه ی آغازین شروع می شود مثلاً اعضای خانواده ای نام برده می شوند یا قهرمان آینده با ذکر نام و موقعیتش. پس از صحنه ی آغازین یکی از اعضای خانواده از خانه غیبت می کند، شکل های متفاوت غیبت عبارتند از رفتن برای کار، رفتن به جنگل، رفتن پی کسب و... بعد از آن قهرمان داستان از کاری نهی می شود مثلاً نباید این قفسه را باز کنی - نهی از بیرون رفتن گاهی به صورت مؤکدتری بیان می شود و یا گاهی هم نهی به صورت درخواست یا اندرز بیان می شود. گاهی هم شکل وارونه ای از نهی به صورت امر یا پیشنهاد ابراز می گردد؛ صبحانه را به مزرعه بیاور. این موارد را می توان به لالایی ها هم ارتباط داد. در لالایی هم اول با اسم بردن یکی از اعضای خانواده کودک شروع می شود و در طی آن معمولاً با رفتن پدر این خانه جهت سفر یا کسب روزی یا برای سربازی مواجه هستیم. در لالایی ها هم معمولاً مادر فرزند را به چیزی امر یا نهی می کند مثلاً در جایی می گوید، الالالا به مکتب رو به پای تخت حضرت رو.

«وقتی نهی نقض می شود در اینجا اغلب شخصیت جدیدی که می توان او را اصطلاحاً شریر نامید، وارد قصه می شود. نقش او برهم زدن آرامش خانواده ی خوشبخت، ایجاد یک نوع مصیبت، خرابکاری و یا آوردن صدمه یا زیان است. شخصیت شریر قصه ممکن است اژدها، دیو و دزد باشد. کارهای یک شریر (۱) به خبرگیری می پردازد و هدف از خبرگیری یافتن جای کودکان و اشیای گرانبهاست (۲) شریر اطلاعات لازم را در مورد قربانی

خود به دست می آورد به عبارتی خبردهی می کند (۳) شیر می کوشد قربانیش را بفریبد تا بتواند بر او چیزهایی که به وی تعلق دارد دست یابد (۴) شیر به یکی از اعضای خانواده صدمه یا جراحی وارد می سازد (۵) شیر شخصیتی را می رباید یا که عاملی جادویی را می رباید (۶) فرآورده های کشاورزی را چپاول می کند (۷) روشنایی روز را می دزدد (۸) صدمات جسمانی وارد می کند (۹) سبب ناپدید شدن کسی می شود (۱۰) قربانی می طلبد یا اغوا می کند و به دام می اندازد (۱۱) کسی را اخراج می کند (۲۱) کسی یا چیزی را افسون یا طلسم می کند. همه قصه ها با وقوع مصیبت یا بدبختی آغاز نمی شود. گاهی یکی از اعضای خانواده یا فاقد چیزی است یا آرزوی داشتن چیزی را دارد، مثل نیاز به اسب، شمشیر، اشیاء خارق العاده و نیاز به صورت های عملی و تحقق پذیر مثل پول، وسایل معیشت» (همان: ۷۴۱-۸۴۱). موارد فوق را در جایی که مادر هنگام خواندن لالایی برای ساکت کردن بچه (وقتی نهی نقض می شود) او را از موجودی خیالی به نام "لولو" می ترساند می توان مشاهده نمود. لولویی که به دنبال فرزندش آمده درست مانند تعاریفی که پراپ ارائه داده ؛ این لولو همان شخصیت شرور است. شخصیت شروری که مادر خود می داند وجود ندارد اما برای به رخ کشیدن و نشان دادن قدرت پدر به فرزندش در جایی می گوید:

"الالای لالایی برو لولوی صحرائی تو از بچم چه می خواهی
که این بچه پدر داره که خنجر بر کمر داره"

در پایان، پراپ معتقد است که قصه ها پلانی دارند که دارای سه نقطه می باشد. نقطه اول، شروع نام دارد که در اینجا لالایی نیز مانند قصه نقطه ی آغاز یا شروع دارد که معمولاً با درخواستی آغاز می شود. این نقطه می تواند با توصیف یک عمل طبیعی؛ توصیف فرزند، گل و... باشد.

نقطه دوم، اوج در جایی که مادر در حین خواندن لالایی از آواهای لی لی یا می می استفاده می کند. نقطه سوم، این نقطه پایانی باز هم با توصیف یک عنصر است که این عنصر می تواند غم و اندوه مادر و یا توصیف جایگاه اجتماعی کودک و... باشد. پراپ مطالعه ی قصه را بر اساس خویشکاری می داند.

مکتب بعدی که در پژوهش از نظریه پرداز آن استفاده شده "مکتب فرهنگ و شخصیت" می باشد.

صاحب نظر اولیه ی آن فرانتس بواس^۷ بوده که با وجود او این مکتب رشد زیادی نکرده است، اما مفهوم فرهنگ به کار رفته در آن، بحث اصلی در رشته مردم شناسی و مفهوم شخصیت نیز از مفاهیم مکتب روان شناسی می باشد. «در رویکرد انسان شناسی مکتب فرهنگ و شخصیت، فرهنگ به مجموعه ای از رفتارها اطلاق می شود

---

^۷ Franzboas

که در یک جامعه ی مفروض بین اعضای آن جامعه مشترک است و نتیجه ای که از این رفتارها در مادیت اتفاق می افتد یعنی اشیای ناشی از آن ها. بنابراین شاید مهم ترین محور رویکردی در این مکتب آن باشد که فرهنگ را نه به صورتی انتزاعی یا حتی مادی، بلکه بیش از هر چیز به صورت "شخصیت" انسانی مورد توجه قرار می دهد. انسان ها حاملان اصلی فرهنگ هستند و هر پدیده ای را تنها در زمانی می توان پدیده ای "فرهنگی" نامید که در رابطه ای انسانی قرار بگیرد» (فکوهی، ۸۸۳۱: ۹۹۱).

یکی از صاحب نظران این مکتب "بندیکت" می باشد که دستیار بوس بوده و حوزه ی مطالعاتی او روی جوامع سرخپوست می باشد. او در جوامع انسانی بر تعداد معدودی نمونه ی فرهنگی و شخصیت فرهنگی یاد می کند. روش مطالعاتی ایشان، روش مشاهده مشارکتی مطالعه عینی و عملی است. «هر جامعه ای به دلیل نیاز به انسجام درونی ناچار است که اهداف مشخصی برای خود تعیین کند و این اهداف طبعاً نیاز به نمونه شخصیتی خاصی را در آن جامعه بوجود می آورند. این نیاز خود را از طریق دستگاه آموزشی به افراد منتقل می کند و شخصیت لازم را از آنها می سازد. بنابراین نمونه شخصیتی در هر جامعه ای را باید بازتاب و تبلوری از فرهنگ غالب در آن جامعه دانست» (همان: ۴۰۲). او در نهایت معتقد است همه نهادهای اساسی یک اجتماع در ساخت الگوی خاص فرهنگی آن اجتماع سهیم اند. در این پژوهش نیز مادران لالایی هایی را که به کار می برند بازتابی از مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، محیطی، اقتصادی و خانوادگی جامعه ای است که در آن زندگی می کنند. همین لالایی ها گویای فرهنگ و آداب و رسوم این جامعه به آیندگان و ایجاد الگوهای خاصی برای فرزندان می شود. این مادران در هر فرهنگ، شهر و کشوری نقش تعیین کننده ای در ایجاد و تغییر شخصیت فرزندان شان دارند، فرزندان که نشان دهنده و معرف الگوهای فرهنگی و شخصیتی به کار رفته در آن جامعه به دیگران می باشند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رساله جامع علوم انسانی

تحلیل و تفسیر لالایی ها

در روزگار جنین، ضربان قلب مادر، اولین صدایی است که در خلوت، کودک می شنود و در ماه های پایانی، لحظات بیداری جنین با شنیدن طنین این ضرب دهگانه نظام می پذیرد و تکرار این طنین در ماه های پیاپی تأثیر ماندگاری بر روان کودک می نهد و این چنین است که کودک بدون هیچ بی اعتمادی نسبت به واقعیت بیرونی چشم بر جهان هستی می گشاید و هرگز اجزای ظواهر امور او را مشغول نمی کند بلکه مهم ترین عنصر شکلی که بر روان کودک اثر می گذارد وزن شعر است. مادر بهترین فرصت را برای بروز دردها و گرفتاری ها و آرزوهای درونی خود در بیان لالایی با فرزند شیرخوارش می یابد. «توجه به مفهوم لالایی های ضبط شده امری ضروری است چرا که شکل آنها علاوه بر این که از اعتقادات دینی و سنت های ملی و خواست های درونی مایه

می‌گیرد ما را با روحيات و عادات و رسوم و سرگذشت آنها در هر زمان آشنا می‌سازد» (میرنیا، ۱۸۳۱ الف: ۷۷۳). همان‌طور که می‌دانیم لالایی‌ها دارای مضامین و درون‌مایه‌های متفاوتی می‌باشند که با بررسی هر کدام از آنها می‌توان به نمونه‌های فرهنگی خاصی پی‌برد. در زیر به نمونه‌هایی از مضامین لالایی‌ها همراه با مثال اشاره شده است که تمامی آنها توسط مصاحبه با مادران بیرجندی ساکن در بافت قدیم شهر جمع‌آوری شده‌اند. این مضامین عبارتند از:

معرفی گل‌های بیرجند، سوغات و محصولات بیرجند، اسطوره‌نمایی و طبیعت، عناصر غیر طبیعی و تخیلی، فقر و تنگ‌دستی، به سفر رفتن یا برگشتن همسر، باورهای دینی، مکتب و درس خواندن، مهر و محبت مادری، طلب سلامتی و آرامش، نارضایتی از زندگی و ناروایی همسر، شکر و شادی و آرزو، پوشش و زیورآلات، روابط خویشاوندی. به‌طور کلی از مضمون لالایی‌ها چنین استنباط می‌شود که زن همیشه تنها است و شانه‌ای به عنوان تکیه‌گاه و برای گریستن و بازگو نمودن درد دل‌های خویش می‌خواهد. از طرفی، اگر درد و دل‌هایش را با دیگری (غیر از کودک) در میان نهد، چه بسا با واکنش و دخالت منفی دیگران مواجه شود و نظام خانواده‌اش که همه‌ی دلبستگی و وابستگی او می‌باشد به مخاطره افتد و از این‌رو، زن به کودکی روی می‌آورد که درک نمی‌کند و از همه مهمتر جواب نمی‌دهد و او را بازخواست نمی‌کند. البته این مسأله را نیز باید توجه نمود که لالایی‌ها، نوعی حرف‌زدن و رساندن پیغام به صورت غیرمستقیم به همسر نیز می‌باشند. در این نغمه‌ها، مادر لطیف‌ترین واژه‌ها را به کار می‌بندد تا کودک دلبندش را بخواباند و در عین حال، آرزوی ازدواج و سعادت‌مندی دختر یا پسرش را در سر می‌پروراند. به عبارتی، مادر خواسته یا ناخواسته قصد دارد رفتارهای کودک‌کش را در قالب رفتارهای پذیرفتنی برای اجتماع در آورد و از سوی دیگر، او را با خانواده و ارتباطات درونی آن، خویشاوندان در دو محور تبار مادری و پدری و عواطف و احساسات مادر و پدر به هم آشنا نماید.

نگهداری از کودک و تعلیم و تربیت آنان تا سنین مشخصی که به سرپرستی و تغذیه مداوم نیاز دارند به عهده مادران است. سپس بر اساس الگوهای فرهنگی پذیرش که هر یک از فرزندان را در فرایندی از نقش‌پذیری و یادگیری قرار می‌دهد کودکان به سمت و سوی مدل‌های رفتاری ویژه‌ای که مردانگی و زنانگی را مشخص می‌کند هدایت می‌کردند. در این میان، مادران با خواندن لالایی‌ها این نقش‌ها را به فرزندان نشان‌تعلیم می‌دهند و به این ترتیب افراد از همان دوران نوزادی با الفاظ و کلمات و مفاهیم خوب و بد آشنا و مأنوس می‌گردند. در اینجا مضمون اصلی لالایی‌ها، دردها و آرزوهای نهفته مادری است که با ایجاد تغییرات در زندگی کودکان پدیدار می‌گردد و توانایی ترسیم بروز تحولات فکری زنان را در برخی سطوح دارا می‌باشد.

لالایی با مضمون معرفی گل‌های بیرجند

- الالالا گل جارو - خوشو ای بچه پرو

A,al^-al^- og,el or^aj/ wokad ohs ya ehcab ey orop

گل جارو: از این گل برای جاروهای منازل در قدیم استفاده می کردند. وقتی گل های آن خشک می شود در هنگام جارو زدن تقریبا با سر و صدا همراه است و مادر شلوغی و پر جنب و جوش بودن فرزندش را به صدای جارو تشبیه کرده است.

- الالالا گل خشخاش باباش رفته خدا همراهش

A,al^-al^- og,el hsak hs^ak/ hs^ab^ab etfar adok ^ hsarmah

گل خشخاش: استان خراسان جنوبی و شهرستان بیرجند از قدیم الایام مستعد به کاشت گیاه تریاک بوده است. کاشت آن امری ناپسند به حساب نمی آمده بلکه یک محصول کشاورزی بوده با خواص درمانی مخصوص به خود. این گیاه را باید صبح خیلی زود قبل از طلوع خورشید تیغ زد تا شیره آن خشک نشود. در آن زمان هم یکی از شغل های مردان کاشت این محصول بوده است، که پدر صبح علی الطلوع برای برداشت آن به بیرون منزل می رفته، در نتیجه مادر برای او دعای سلامتی کرده و از خدا می خواهد تا به سلامت برگردد.

لالایی با مضمون معرفی سوغات و محصولات بیرجند

- الالالا گل عناب شدم از گریه هات بی تاب

A,al^-al^- og,el b^ana/ moodohs za eyreg; tah batib

از قدیم الایام جوشانده برگ عناب را نوعی آرام بخش می دانستند و در خیلی از داروهای گیاهی و جوشاندنی ها از عناب استفاده می کردند.

- الالالا گل زیره دلم طاقت نمی گیره

همو دردن که تو داری الهی دشمنت گیره

A,al^-al^- og,el eirz/ mooled t^ahg^at erigimen/ umah nodrad

ek ot yrad/ ihale tanamhsod eirg

زیره خواص درمانی فراوانی دارد، در اینجا گویی طفل مریض احوال است و درد دارد و مادر از خدا می خواهد تا دردهای فرزندش را به دشمنان دهد تا آرام شود. البته اینجا باید به این نکته اشاره نمود که کودک خردسال طبق قاعده دشمنی ندارد و مادر جهت آرامش خود این لالایی را می خواند.

لالایی با مضمون اشاره اسطوره نمایی و طبیعت

- الالالا دلت دریا میون سبزه کن لالا

A,al^-al^- teled ayrad/ enoyim ezbas nok al^al^

رویا و رویاپردازی در سرزمینی که از بسیاری مناطق طبیعی و زیبای ایران مانند دریا به دور بوده امری طبیعی به حساب می آید. مادران نیز آرزو و رویاهای زیادی در سر داشته اند. در این لالایی مادر به فرزندش نصیحتی هم می کند و آن این است که دل و قلب خو را مانند دریا وسیع و پاک نگه دار تا همیشه در زندگی شاد باشی.

- الالای لالایی برو لولوی صحرایی تو از بچم چه می خواهی؟
که این بچه پدر داره که خنجر بر کمر داره

al^-al^-e e^al^al orob eolol earas/ ot za m^acab ehc eaxim/

ek ei ehcab radep, A-er^ad/ ek rajnax rab r^am^ak er^ad

الالای لالایی برو لولوی صحرایی برو لولو سیاهی تو برو سگ بی حیایی تو

al^-al^-e e^al^al orob eolol earas/ orob olol ehayis ot/ orob egas ayahib-e ot

اعتقاد به وجود جن و پری از قدیم الایام در گوشه و کنار سرزمین ما بوده است. با توجه به لالایی ها «لولو موجودی مهیب و وهمی و خیالی است که می تواند کودک را با خود ببرد یا آزار دهد یا از آغوش و کنار مادر دور کند. گاهی که مادران از گریه و بهانه جویی فرزند به تنگ می آیند راه چاره را در ترساندن کودک می جویند و به لولو متوسل می شوند تا مگر کودک آرام گیرد و از رنج های بی امان شکوه فرزند حتی برای لحظاتی فارغ شوند. در واقع به کار بردن کلمه لولو که خود مادر هم می داند چنان موجودی در اصل وجود ندارد برای آن است که نخواهد به زور و تنبیه و پرخاش توسل جوید و در عین حال، کودک هم آرام می شود و حتی به آغوش مادر پناه می برد و خود را پنهان می کند» (همایونی، ۱۳۹۱: ۷۹). در پایان این لالایی نیز مادر به فرزندش از قدرت و شجاعت پدرش سخن می گوید که نترسد زیرا او مراقبشان است و خنجری بر کمر خود دارد.

لالایی با مضمون فقر و تنگ دستی

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مره بازار ببر بفروش

- الالای در در گوش

به یگ م آرد و سی سر گوش

اگر باشه خریداره

A, e^al^al rod ad hsug/ erom raaz^ab rabebsurfeb/

raga ehsab eradirax/ eb gay am odra is res hsug

مره بازار ببر بفروش

- الالای عنبر گوش

بیا بنشین بشو خاموش

A, al^-al^-e rabna hsug/ erom raaz^ab rabebsurfeb/ ayib nihsneb wohseb hsumax

مادری در نهایت تنگ دستی در لالایی غم انگیزی که بر گهواره فرزند خویش می خواند با ایثار به او و شاید همسرش که در تنگنا قرار گرفته است سخن می گوید تا کودک و همسر بشنوند و بفهمند او برای زندگی هرکاری می کند.

مادر می گوید که از گرسنگی بیمناک نباش و به راحتی مرا مانند کنیزان به بازار ببر و به یک من نان و ده سیر گوشت معاوضه کن و برگرد و با خیال راحت آن را مصرف کن و رنج گرسنگی مبر. این لالایی قدیمی یادگار آن روزهایی در بیرجند است که مردان برای تأمین معاش خود، گاهی دختران و زنان خود را به قالی بافان اجاره می دادند تا برایشان کار کنند و مرد بتواند شکم سایر فرزندان خود را سیر کند.

لالایی با مضمون اشاره به باورهای دینی

- الالالا احد بوده
خدا فرد و صمد بوده
محمد بوده پیغمبر
وصی و جانشین حیدر

A, al^-al^ daha edub/ adox odraf damas edub/ dammahom edub
rabmahgyep/ oyyisiw ni^senaj radyah

مادر در این لالایی به فرزندش از خداوند عالم و صفات او، احد، صمد و فرد بودن می گوید. سپس اشاره می کند به پیغمبر خدا حضرت محمد (ص) و جانشین ایشان حضرت علی (ع).

نتیجه

ترانه های کودکان در ادبیات عامه دارای تنوع قابل توجهی هستند که در تقسیم بندی کلی آنها، لالایی ها به عنوان یکی از محورهای اصلی و مهم در نظر گرفته می شوند. لالایی ها مانند سایر ترانه ها و قصه های کودکان با برخورداری از ظرفیت های فرهنگی ویژه نهفته و تعبیه شده در آنها، نقش بسزایی در اجتماعی کردن افراد جامعه بر عهده دارند. علاوه بر نقش لالایی ها در انتقال مفاهیم فرهنگی به نسل های مختلف، می توان ابعاد مختلف فرهنگ های مادی و معنوی یک جامعه را در درون آنها مشاهده کرد و به ساخت های مختلف اجتماعی، فرهنگی جوامع روستایی، قومی و قبیله ای موجود در کشورمان پی برد. یکی دیگر از نتایج سودمند جمع آوری و ثبت و ضبط لالایی ها، پی بردن به انواع گویش ها، زبان ها و لهجه های محلی استان ها و مردم کشور عزیزمان می باشد. لالایی ها دارای مضامین مختلفی هم چون آمال و آرزوهای مادران، سلامتی و تندرستی فرزند، رسیدن به جاه و مقام، آشنایی با دین و آیین خود، دعا کردن و قربان صدقه رفتن مادر، کسب علم و دانش، گله و شکایت از ناملایماتی و سختی روزگار، درد دل کردن در هنگام ناروایی همسر و ... می باشند.

مضامینی که ضمن مطرح کردن تمامی عوامل سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و شیوه ای برای آسودگی روح و روان مادران از مجموعه ای از بغض ها و تنگناها به شمار می رفتند. همان طور که در بخش هایی از این پژوهش هم مطرح شد لالایی ها از بدوی ترین آثار موسیقی جهان به شمار می آیند و گاه فقط شکل صوت دارند. معمولاً در آغاز مادر اندکی با کودک خود سخن می گوید و سپس آوای لالای را که کارکرد موسیقایی دارد تکرار می کند. لالایی با آوا و طنین آرام خوانده می شود و به ناله یا درد دل شبیه است. با تکرار این صدای آرام نی نی، یا لالای و حرکت دادن گهواره و یا پا، هنگامی که کودک روی بالشی بر پای دایه یا مادر دراز کشیده است به خواب می رود. لالایی بسته به حالت کودک ابتدا با صدای بلند آغاز می شود رفته رفته صدا پایین می آید و با خوابانیدن کودک لالایی به پایان می رسد.

لالایی ها نخستین نغمه های زبانی هستند که کودک با آنها آشنا می شود و از این راه نخستین پیوند زبانی میان مادر یا دایه با کودک پدید می آید. اگر چه کودکان از همان روزهای نخست زاده شدن سخنان مادر، پدر، بستگان و نزدیکان خود را می شنوند اما پیوند نزدیکی با مادر از راه شنیدن لالایی برقرار می کنند. کودک صدا و بیان گرم مادر را از میان صداهای دیگر می شناسد و با آن انس می گیرد، همان گونه که گرمای و بوی خوش و آرام بخش آغوش مادر و تپش قلب او را احساس می کند.

مادران بیرجند بزرگ شده ی کویر هستند. کویری که مهمترین درس آن به انسان صبر و استقامت می باشد. اینان خیلی زود از زمانی که دختری کوچک هستند یاد می گیرند که روی پای خود بایستند و حتی برای برادران و خواهران دیگر خود، نقش مادری را ایفا کنند. آنان همسر خود را راهی سفر می کردند در حالی که امیدی نداشتند سالم بازگردد. به دلیل شرایط اجتماعی حاکم بر زمانشان، در دلشان اضطراب ازدواج دوباره ی همسر موج می زد اما نظام تربیتی خانواده به آنها آموخته بود حتی اگر این امر به وقوع پیوست سکوت کنند و مانند ایام گذشته مطیع خواست همسر خویش باشند. ویژگی های خاص طبیعی مانند خشکسالی، کمبود بارش، دور بودن از سایر نقاط ایران، درختان کاج کشت شده در این منطقه که خود دلیلی بر وجود بیماری افسردگی در بین زنان است، سبب می شد زنان خیلی از آرزوهای خود را مانند رفتن به دریا و خوابیدن روی چمنزار و... را فقط در رؤیایها پر و بال دهند و بعد در قصه ها و ترانه ها بیاورند. بدیهی است در چنین شرایطی زیستن، تأثیر زیادی بر روح و روان مادران و در نهایت در شیوه ی تربیتی آنان می گذارد. امید است با جمع آوری کلیه ی لالایی های موجود در زمزمه ی مادران بیرجند و ذکر آنان در این پژوهش از فراموش شدن آنان در گذر زمان جلوگیری شود.

منابع

۱. بهنیا، محمدرضا (۱۸۳۱). بیرجند نگین کویر. تهران: دانشگاه تهران.
۲. پراپ، ولادیمیر (۸۶۳۱). ریخت شناسی قصه های پریان. ترجمه فریدون بدره ای. تهران: توس.
۳. پناهی سمنانی، احمد (۶۷۳۱). ترانه و ترانه سرایی در ایران. تهران: نشر سروش.
۴. جمالی، ابراهیم (۱۸۳۱). لالایی ها در فرهنگ مردم ایران. تهران: صدا و سیما.
۵. رضایی، جمال (۱۸۳۱). بیرجند نامه. تهران (دفتر مرکزی): هیرمند.
۶. زعفرانلو، رقیه (۲۸۳۱). سیمای میراث فرهنگی شهرستان بیرجند. تهران: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری.
۷. عسکری خانقاه، اصغر (۱۹۳۱). مردم شناسی (روش، بینش، تجربه). تهران: نشر علم.
۸. فکوهی، ناصر (۸۸۳۱). تاریخ اندیشه و نظریه های انسان شناسی. تهران: نشر نی.
۹. گلشن فومنی، محمد رسول (۶۸۳۱). مانای سیمابینا. تهران: زریاف اصل.
۱۰. محمدنژاد، افخم (۱۳۸۶). "بررسی مردم شناختی زن در گستره ترانه های عامیانه مازندران (مطالعه موردی: روستای پهنه کلا)" پایان نامه کارشناسی ارشد مردم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
۱۱. محمدی، محمدهادی؛ قایینی، زهره (۱۳۸۱). ادبیات کودکان ایران. تهران: نشر چیستا.
۱۲. میرنیا، علی (۱۳۸۱ الف). فرهنگ مردم (فولکلور ایران). تهران: پارت.
۱۳. ----- (۱۳۸۱ ب). نگاهی به فرهنگ عامه مردم خراسان. تهران: سخن گستر.
۱۴. نجف زاده بارفروش، محمداقبر (۱۳۷۵). لالایی های ایرانی. قائم شهر: نشر روجا.
۱۵. واسو کلامی، احمدرضا (۱۳۸۲). "تکرار و تقابل در لالایی های فارسی: تبیین زبان شناختی گرایش های زیباشناختی کودک". پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان شناسی همگانی، دانشگاه پیام نور تهران.
۱۶. وجدانی، بهروز (۱۳۸۲). مجموعه مقالاتی در باب زن و فرهنگ. تهران: نشر نی.
۱۷. هدایت، صادق (۱۳۷۸). فرهنگ عامیانه مردم ایران. تهران: نشر چشمه.
۱۸. همایون روز، فرح (۱۳۸۱). "روابط مفهومی در لالایی های کردی". پایان نامه کارشناسی ارشد زبان شناسی، دانشگاه تهران.
۱۹. همایونی، صادق (۱۳۸۹). زنان و سروده هایشان در گستره فرهنگ ایران زمین. تهران: نشر گل آذین.